

Kitapların Dünyasında Çocuk Çocuğun Dünyasında Kitaplar*

Fahrettin Özdemirci**

Öz

Okuma alışkanlığının edinilmesinde çocukluk döneminin önemi ve çocuk yayınlarının niteliği üzerinde durularak, kitapların çocuklara sunulması, kitaplarla tanıştırılmasında yetişkinlere düşen görevlere değinilmektedir.

Bu bağlamda, okuma alışkanlığının bir edinim olarak yaşam boyu sürdürülmesinin çocuğun, dünyasına kitapları sokabilmekten geçtiği vurgulanmaktadır

Seçtiğim bu başlık altında konuşmama, dünyada çocuklarla ve okumayla ilgili çarpıcı birkaç hususu belirterek başlamak istiyorum.

Çocuk Vakfı'nın 4 Ekim 1999 Dünya Çocuk Günü nedeniyle hazırlamış olduğu "Çocuk Raporu" nda (Çocuk... , 4 Ekim 1999)

Dünyanın 5 kıtasında 2 milyar 700 milyon çocuğun yaşadığı, 6-11 yaşları arasında hiç okula gitmeyen çocuk sayısının 140 milyon olduğu, her 100 çocuktan 24'ünün okuma-yazma bilmediği vurgulanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan, hemen hemen **üçte ikisini kız** çocukların oluşturduğu eğitim çağındaki 130 milyon çocuğun eğitimden yararlanmadığı, çoğunluğunu kadınların oluşturduğu dünya nüfusunun yaklaşık **altıda birinin okur-yazar** olmadığı ve dolayısıyla 1 milyardan fazla insanın 21. yüzyıla adını bile yazamadan gireceği belirtilmektedir.

Türkiye'deki çocuk haritası ise şöyle verilmektedir;

Türkiye'nin 0-18 yaş grubu nüfusunun 28 milyon, kimsesiz çocuk sayısının 700 bin, SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu)'nun himaye ettiği çocuk sayısının 21 bin olduğu, 20 bin çocuğun sokakta yaşadığı

* 14.04.2000 tarihinde Çankırı'da Ankara Üniversitesi Çankırı Meslek Yüksekokulu ve Çankırı İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü, Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Merkezi (Ankara) işbirliği ile gerçekleştirilen "Globalleşen Dünya'da Belge-Bilgi ve Okuma Alışkanlığı" konulu panelde yapılan konuşmanın metnidir.

** Yrd. Doç. Dr. Fahrettin Özdemirci, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesidir.

ğı, çocuk suçlarında bütün dünyada olduğu gibi artış gözleendiği, çocukların yüzde 72'sinin anne-baba, yüzde 22'sinin ise öğretmen dayacağı vurgulanmakta ve 9 milyon 300 bin çocuğun da yoksulluk düzeyinde yaşadığı belirtilmektedir. Türkiye'nin en yoksul çocuklarının ise Doğu, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde büyümeye çalıştığına dikkat çekilmektedir.

Ayrıca Ülkemizde okul öncesi eğitimin çok düşük düzeyde bulunduğu, her 100 kız çocuğundan **29'unun okula gitmediği, dolayısıyla** Türkiye'de her 100 çocuktan **21'inin de okuma-yazma** bilmediği üzerinde durulmaktadır.

Bugünkü gazetede (Hürriyet, 14 Nisan 2000) yer alan bir haber ise ülkemizdeki manzarayı vermesi açısından dikkat çekicidir. Şöyle ki:

Erzurum'da çocuklarını okula göndermeyen 400 veliye ceza verilecek. Önce para cezası, yeterli olmazsa hapse kadar gidecek vs.

Böyle bir manzara karşısında hiç kuşkusuz "Çocuğun Dünyasında Kitaplar"ın bizler için ayrı bir anlam ifade etmesi gerekir. Bizler her şeyden önce çocuğun dünyasında kitaplara yer açabilmek için çalışmalıyız.

Kuşkusuz çocuğa okuma şevkini verecek, okuma zevkini aşılacak temel unsur, kitapların güzelliği ve cazibesidir. **Hiç okuma bilmeyen** çocuk da kitap karıştırmak hakkına sahiptir ve karıştırmak ister. İlk etapta tabiidir ki çocuğu ilgilendiren, kitaplardaki resimler ve bu resimlerin renkli oluşları olacaktır.

Çünkü bu resimler onda merak uyandıracak, resimleri seyrederken **düşünmeye** başlayacak, kendi kendine resimlerin hikâyelerini yaratacaktır. Böylece hayal gücü alabildiğine genişleyecek, kendi düşüncelerini sağa sola **anlatmaya** başlayacaktır.

Zamanla görülecektir ki, kitapların **resimlerinden çok, konuları** onu ilgilendirmeye başlayacak, kendi yaşına göre, kendi seviyesine uygun kitapları arar olacaktır.

Çocukluk dönemi, kişinin öğrenmeye, eğitime ve bir takım alışkanlıkları edinmeye en yatkın olduğu dönemdir. Çocuk; aile, okul, çevre gibi ortamların etki ve yardımları ile hayata hazırlanmakta; kendisine ömür boyu gerekli olacak davranış, alışkanlık ve zevkleri kazanmaktadır.

Çocukların eğitiminde "**kitle iletişim araçları**" dediğimiz bilgi yayma ve iletme organlarının etki ve rolleri de ihmal edilemeyecek kadar büyüktür.

Kitap, dergi, vb. gibi basılı yayınlar ise, bu tür araçların en değerli ve **etkisi uzun** olanlarıdır.

Bu nedenle çocukların ilgi ve zevklerini okşayan, eğlendirip oyalarken onlara bir şeyler öğretebilen, görüş ufuklarını genişletebilen, sanata karşı olan duygularını geliştirebilen çeşitli yayınlar, daima çocuklara sunulmalıdır.

Çocuğu topluma bilgili, kültürlü, iyiyi kötüden ve doğruyu yanlıştan ayırma yeteneklerine sahip, yurt ve milletine yararlı ve onları seven sosyal bir değer olarak kazandırmayı amaçlayan çabalarda **kitaplar** eşi bulunmaz yardımcılarıdır.

18. yy'dan itibaren, dünyanın başlıca eğitimcileri ve düşünürlerinin çocuk edebiyatına, yayınlarına gittikçe artan bir ilgi göstermiş olmaları bundan olsa gerektir.

Eskiden hemen bütün toplumlarda çocuklar için hazırlanmış olan kitaplar, **bilgi vermek** ve yetiştirmek amacını güderdi; bunlar arasında özellikle din kitapları çok yer tutardı. Çocuk kitaplarının **eğlendirici** olması gerektiği inancı ve buna göre hazırlanmış kitaplar ancak XVIII. yy' da görülmeye başlandı.

Çocuk edebiyatının gelişmesindeki önemli etkenlerden biri resimli masal ve öykü kitaplarının ortaya çıkması ve yaygınlaşması olmuştur.

Çocuk yayınları, **eğitici, öğretici** olmak yanında **eğlendirici ve düşündürücü** de olmalıdır.

Kuşkusuz çocuk **yayınlarnın ana amaçlarının** başında, sağlam bir dil becerisi ve bilinci kazandırarak çocukların dünyaya umutla ve gerçekçi bir gözle bakabilmelerini sağlamak, onlara insancıl değerleri çeşitli yollarla öğretmek gelmektedir.

Bu nedenle, kitapları çocukların dünyasına sokabilmek için çocuk yayınlarında çekicilik sağlanmalıdır. Çocuk yayınlarında konular resimlerle desteklenmelidir. Olumsuz konular (önyargı vs.) işlenmemelidir. Çocukların öz yaşantısını yansıtan konulara ise ağırlık verilmelidir. Çocuk yayınlarının biçimsel ve içeriksel özelliklerine **yazar, çizer ve yayıncılar** tarafından önem verilmelidir.

Kuşkusuz, **matbaanın** Ülkemize geç girişi çocuk edebiyatını ve yayınlarını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Resimli kitapları ve çocuklar için hazırlanmış çizgi romanları çocuk edebiyatı sayanlar olduğu gibi, bunları edebiyat kapsamı içinde düşünmeyenler de bulunmaktadır. Ancak her tür çocuk yayınının, çocuğun okumasında ve **okumayı alışkanlık** haline getirmesinde önemli katkıları vardır. Çocuğu belirli bir türle kısıtlamak doğru değildir.

Çocuğun **beğenmediği bir kitabı** almak ve o kitabı okumaya zorlamak çocuğu kitaptan soğutur. Çocuğun bilgi veren kitap ile eğlendiren kitap okumasında dengeyi sağlayabilmesi için ona yardımcı olunmalıdır.

Çocuğun yaşamı, 6 yaşından başlayarak sarsıntıya uğramaktadır. Çocuğun okula başlaması, bir takım gerçeklerin bilincine varmasını sağlayan önemli bir adımdır. Okuma, yazma, imlâ, hesap, vb. konularla karşılaştığı disiplinli bir ortamdır.

Çocuğun bu döneme hazırlanması için **2 yaşından** itibaren **kitapla** tanıştırılması gerekmektedir.

Çocuk okula başlarken; duygusal anlamda korunmalı aile ortamından, ilk kez gerçek bir ayrılışı yaşamakta ve kendisiyle yaşıt çocuklardan oluşan yeni bir grupla kaynaşmak zorunda kalacağı bir ortamda kendini bulmaktadır.

Çocuğu bu döneme hazırlamak gereklidir. **Kitapların dünyasına** gerçek giriş yapacağı okula, kitaplara yabancı gitmemelidir.

Ancak kitaplar, çocuğun organik ve doğal gelişimini bozmayacak biçimde çocuğa sunulmalıdır.

Unutulmaması gereken önemli noktalardan biri, **uyumlu bir büyümenin üç etkene bağlı olduğudur. Bunlar:**

1. Çocuğun enerji gereksinimlerinin karşılanması,
2. İyi sağlık şartları,
3. Elverişli ruhsal ortamdır.

İşte çocuk edebiyatı ve yayınları bu son ortamın yaratılmasında özellikle devreye girmeli, **çocuk kütüphaneciliği** ile sürdürülmelidir.

1 ile 3 yaş arasında, yürüyerek ve nesnelere elleyleyerek evreni etkin bir biçimde keşfetmeye yöneldiği bu dönemde çocuğun **kitapla dost** olabilmesinin temelleri atılmalıdır. Bu keşif döneminde çocuk kitaptan uzak tutulmamalıdır. **Geleceğin kitap okurları** ancak böyle yaratılabilir.

Yine dil çocuğun 2 yaşında elde ettiği başka bir kalıcı kazançtır. İleride bu kazancı geliştirebilmesi, **konuşan insanın** aynı zamanda **okuyan insan** olabilmesi için kitapla tanışması yine bu yaşlarda sağlanmalıdır.

Çocuğun yalnız şu ya da bu sebeple değil, kendine özgü, yetişkinden farklı, özgün ve değerli psikolojik özellikler taşıdığı için **çocuk edebiyatı, yayınları-kitapları ve kütüphanesi** önem arz etmektedir.

Çocuğun düşünsel gelişimi ve yetiştirilmesinde sırasıyla;

- anne- babalar,
- öğretmenler,
- devlet

sorumludur. Bu sorumluluklar birbirini izlemekte, birindeki yetersizlikler diğerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, çocuğun bilgisizliği, yetersizliği, vb. kendisinin değil, **büyüklerinin** sorumluluğuna girmektedir.

Zira yetişkinlik tümüyle kendiliğinden gerçekleşen bir durum değil, bir hazırlık ve yetiştirme sonucunda gerçekleşen kazanım niteliğindedir. Bu kazanımda esas sorumluluk tüm ayrıntılarıyla belirlenerek **yetişkinlere** verilmiştir.

Her çocuğun dış dünyadan aldığı bilgiyi sekiz-on kat artıran televizyon, koşulsuz boyun eğişi azaltmakta, elektronik oyunlar bu olasılığı da zayıflatmaktadır.

1850’de telgrafın icâdıyla başlayan elektronik kitle iletişimine- özellikle tv, internet vb- geçiş bilginin nitelik, miktar, akış ve alınışını değiştirmiş, denetimi evden ve okuldan koparmıştır.

Oysa **ilkel toplumlarda çocuk**, yaşamında gerekli olacak bilgi ve becerileri, davranışları aile ve toplum yaşantısı içinde kolayca öğrenebiliyordu. Çünkü onlar, ilkel yaşamın zorunlu kıldığı, karmaşık olmayan bilgi ve becerilerdi. Çocuk yaşantısının doğal akışı içerisinde yetişkinlerin davranışlarını örnek alarak, yaparak, yineleyerek kısa bir zamanda öğreniyor; ailenin toplumun başarılı bir üyesi oluyordu. Gerekli bilgi, beceri ve davranışların, öğretilmesi için özel bir yetiştiriciye, okula, **kütüphaneye** eğitim kurumuna gereksinim yoktu.

Toplumların yapıları, yaşantıları değişmeye, gelişmeye başlayınca işbölümü doğdu. Öğrenilmesi gereken bilgi ve beceri sayısı arttı. Bilim ve sanat alanındaki ilerlemeler hızlandı. Bu gelişmelere çocuğu ailenin tek başına adapte etmesi olanaksızlaştı. Aile bireylerinin buna zamanı da yetmez oldu. Bu durum, eğitim kurumlarının, **kütüphanelerin** ortaya çıkmasına neden oldu.

Dolayısıyla eğitim, çocuğun yetiştirilmesinde kişiliğinde kalıcı değerler katan bir süreç olarak ortaya çıktı. Bu süreç gün geçtikçe kendini yetiştirmenin de önemini artırdı. Kendini yetiştirme konusunda çocuklara kılavuzluk edilmelidir. Okuyacakları kitapların dil ve anlatım özelliklerinin, olayların işlenişinin çocukların gelişim düzeylerine uygun olması için kitap seçiminde onlara yardım edilmelidir. Bol okuma araçları, okumaları için yeterli yer ve zaman ayrılmalıdır.

Çocukların ilgi ve gelişim özelliklerine, düzeylerine uygun kitaplardan oluşan evde ve okulda kurulacak **kitaphıklar**, onlarda kitap okuma alışkanlıklarının, edebiyatla ilgili bilgi ve yeteneklerin gelişmesinde etkili olur. Çocuk evde okuyan insanlar görmelidir. Bu çocuğa örnek olma açısından önemli bir unsurdur.

Çocuk edebiyatının alanı yalnızca okuyan çocuklar için değil, henüz okuma bilmeyen çocuklara okunan edebiyatı da içerir. Bir kitap yazısız “resim kitap” bile olsa bu kitapta çocuk edebiyatı çizerinin sunduğu çocuk yorumu olmalıdır.

Çocuk edebiyatı, edebiyat, çizgi ve resimden oluşur. Çocuk edebiyatı yazar ve çizerliği çocuk edebiyatının iki temel önceliğini oluşturur.

Eğer çocukları kitapların dünyasına sokabilmiş iseniz; çocuk, oynayacak oyuncağım kalmadı, oyuncak almaya gidelim demez. Yeni bir oyuncak almak istediğini söyler. Oysa; okuyacak kitabım kalmadı, bunların hepsini okudum. Başka bir kitap almaya gidelim der.

İşte bunun için çocuğa, **kitap alma isteği** duyuracak bir **çocuk yazınına** sahip olmanız gerekir. Çekiciliği sağlamada **biçimsel özellikler** gözden kaçırılmaması gereken önemli öğelerdir.

Bir dizide çıkan kitaplar aynı boyda ve hacimde olmalıdır. **Bu kişisel kitaplık** kurmak isteyen çocuklar için önemlidir. Güzel ve kaliteli çocuk kitabı, yazı, baskı, resim sanatlarının bir bileşimidir.

Biçimsel özellikler ne kadar başarılı olursa olsun, içerik açısından yetersiz veya başarısız eserlerin çocuklara yararlı olması, çocukların dünyasına girmesi beklenemez.

Çocuk kitapları yalnız resimli, çok resimli az yazılı, az resimli çok yazılı olabilirler. Fakat hiçbir zaman resimsiz olamazlar, olmamalıdır. Bu nedenle yazarı da çizeri de otorite olmalıdır.

Çocukluk döneminin kısa olduğu düşüncesiyle bu dönemi geçiştirmek yanlış olur. Çünkü, bu dönemde insanoğlu biçimlenmeye en yatkın olan bir dönemdedir. Kötü ve yetersiz yayınlarla geçiştirilmemelidir ve geçiştirilemez.

Çocukların ruhsal ihtiyaçlarını karşılamalıdır (güven duygusu, başarıma, başarılı olma, bir gruba kabul edilme, sevmeye, sevilme, öğrenme, oyun ve değişiklik, estetik duygusu vb.).

Çocuğa ilk kitap sevgisini aşlamak, kitabın hem eğlence ve hem de bilgi kaynağı olduğunu öğretmek gereklidir.

Yazın dünyasını çocuğa tanıtarak geleceğe hazırlamak için çocuk kitabı türleri (hikaye, roman, masal, biyografi, fen kitabı, şiir, resimli kitap, çizgi roman, vb) iyi örneklerle çocuğa tanıtılmalıdır. Çocuklar resimlendirilme ve fiziksel özellikler yönünden iyi örneklerle tanıştırılmalıdır.

Çocukların değişik yaşlarda ilgi duydukları konuları göz önüne alınmalı, “iyi kitap” kavramı verilen uygun örneklerle kazandırılmalıdır. İsteğe en uygun seçilmiş bir çocuk kitapları listesi vermek olanaksızdır.

İki yaştan itibaren her yaş grubunda uygun içerik, resimleme ve fiziksel özellikleriyle yayınlarla buluşturmak büyüklerin görevidir.

Nitelikli çocuk edebiyatı ve yayınlarının çocuğa sunulmasında **yazar**, çocuk edebiyatı **çizeri** ve **yayıncıların** ve **kütüphanecilerin** önemli sorumlulukları vardır.

Konuşmamı bitirmeden önce Fakülte’de vermekte olduğum “Çocuk Literatürü” dersimi seçmeli olarak alan Psikoloji 3. Sınıf öğrencisinin, çocukken okuduğu ve etkilendiği bir kitapla ilgili düşüncelerini aynen vermek istiyorum:

Etkileyen Kitap

Çocukken okuduğum kitaplar **arasında beni en çok etkileyen** “Kırmızı Çizmeli Kedi” adlı kitaptı. Hareket ettirilebilen resimleri olan oldukça renkli bir kitaptı. İlk alındığında bu kitabın beni en çok ilgilendiren **resimleri** oldu. Daha sonra **kedinin kurnazlığı** ve yaptığı **iyiliklerle** süslenen konu da oldukça hoşuma gitmişti. Kitabı tekrar tekrar **okumuş** ve hareket ettirilebilen resimleriyle de defalarca oynamıştım. Kitapta anlatılan her şeyi hareketli bir biçimde görebilmem ve karakterlerin birer kukla gibi benim kontrolümde olması **hayal gücümü** de harekete geçirmişti. Örneğin kedinin efendisi olan gencin nehirde yüzdüğünü anlatan metnin olduğu sayfada, bu gencin resmini nehir resminin içinde yüzdürebiliyor ve bu sırada kendi aklıma gelen farklı **diyalogları** da uygulayabiliyordum.

Bitirirken

Bugün bir etkinlikte bulunarak; çocuğunuza, yeğeninize, kardeşinize, komşunuzun çocuğuna bir kitap hediye edin. Çocukları kitaplarla buluşturmada, onları kitapların dünyasına çekmede sizin de tuzunuz bulunsun. Geleceğin okurlarını yaratmada bir katkı da sizler sağlayın, çocukları geleceğe hep birlikte hazırlayalım. Çocuklar bizim, gelecek çocuklarındır.

Saygılarımla...

KAYNAKÇA

Çocuk Vakfı. (4 Ekim 1999). “1999 Dünya Özet Çocuk Raporu”, [Çevrimiçi]
Elektronik adres: <http://www.cocukvakfi.org.tr> [13.04.2000].